

Zangactiviteit het jaar rond aan de stadsrand van Groningen

Egbert Boekema

Onze zangvogels hebben ieder voor zich een periode van een maand of twee tot vijf waarin ze vrij actief zingen. Bij nadere observatie gedurende het gehele jaar blijkt een klein deel ook in de herfst nog regelmatig te horen, hoewel vaak met een wat lager volume. Sommige vogels starten reeds in februari, zingen in maart en april op hun best en houden er in juli mee op. Een voorbeeld hiervan is de Heggenmus. Een typische zomervogel als de Bosrietzanger is niet voor half tot eind mei op volle sterkte maar zingt tot augustus door. Een enkeling, de Winterkoning, doet in dit opzicht zijn naam eer aan zingt in principe het hele jaar door, mits het niet te koud is. Om het verloop in zangactiviteit per soort systematisch te kunnen volgen werd in de afgelopen jaren per dag alle zangactiviteit genoteerd in een gebied aan de noordzijde van de stad Groningen. Hiervoor werd het gebied vrijwel dagelijks per fiets doorkruist. Op grond van deze waarnemingen is een analyse gemaakt van de activiteit van een aantal soorten algemene en vrij algemene zangvogels in Groningen. Dit artikel geeft een voorlopig overzicht met een aantal trends en conclusies uit deze systematische tellingen.

Methode

Gebied

Het onderzochte telgebied heeft een omvang van circa twee bij twee kilometer en ligt aan de noordrand van de stad Groningen. Het bestaat uit een deel van de naoorlogse stadswijken De Paddepoel en Selwerd met tamelijk veel groen en een parkje. Verder omvat het een bedrijventerrein, het universiteitsterrein met een sportveldencomplex, de rand van een grote begraafplaats met crematorium, jonge bosaanplant, braakliggende grond en nog wat extensief benut weiland. Behalve twee kanalen met een smalle rietkraag is er weinig open water aanwezig. De soortenrijkste delen zijn: de Paddepoelsterweg, waarlangs een beplanting ligt, die circa een kilometer lang en hier en daar tot enkele tientallen meters

breed is (met vooral Tjiftjaf, Roodborst en Zanglijster maar ook Sprinkhaanzanger), de bosjes en singels op het universiteitsterrein (Nachttegaal, Grasmus, Tuinfluit, Spotvogel, Grote Bonte Specht), de oeverzone van het Reitdiep (Kleine Karekiet, Bosrietzanger, Grasmus) en een verdroogd opspuitterrein langs het Van Starckenborghkanaal (Fitis, Rietzanger, Rietgors). Een tamelijk dicht netwerk van fietspaden en wegen maakt het mogelijk om al fietsend in circa 30 minuten een groot deel van dit gebied af te stropen en individuele vogels te turven. Van de Selwerderhof, een soortenrijk gebied met veel coniferen, een rietland en diverse bosjes (Grote Lijster, Goudvink, Nachttegaal) werd alleen de randzone meegenomen vanwege de ongunstig gelegen ingang die anderhalve kilometer buiten het telgebied gelegen is.

Tellingen

In het begin van de jaren negentig werd op beschreven wijze een begin gemaakt met tellingen in de bosjes rond de werkplek en rond het eigen huis door dagelijks sommige soorten zingende vogels te noteren. Aangezien naast de werkplek enkele Nachtegalen broeden leek het interessant precies te volgen wanneer deze vogels actief zongen. Met niet al te grote inspanning konden mooie series van waarnemingen verzameld worden. Rond 1998 werd besloten dit systematischer op te zetten. Het gebied werd bijna dagelijks per fiets bezocht, meestal 's ochtends tussen acht en negen uur en 's middags tussen vijf en zes, door het woon-werkverkeer in plaats van via de kortste route (circa 1,3 kilometer) van een extra omweg van 2-3 km te voorzien. Deze dagelijkse routes geven een dekking van circa 20% van het gebied. Bovendien werd in iedere decade enkele keren een groter deel van het gebied in de avonduren bezocht, waarbij de soortenrijkste helft van het gebied bestaande uit het opspuitterrein, het Reitdiep en alle grotere bosjes afgeluisterd werd. Op deze manier was het mogelijk om een heel homogene spreiding van waarnemingsrondes over de onderzoeksperiode te verkrijgen, ook bij slecht weer en buiten het broedseizoen. De homogeniteit in die spreiding werd nog versterkt door waarnemingen rond het eigen erf (Jupiterstraat 99) aan gemiddeld drie Merels, een drietal Turkse Tortels, twee Houtduiven, een Zanglijster, een Tjiftjaf en nog een aantal andere gewone zangers. Alle waarnemingen werden met de turfmethode verzameld, waarbij er op werd gelet om vogelzang slechts één keer per plek per dag te noteren. Met deze methodiek werden dagelijks gemiddeld enkele tientallen zingende vogels genoteerd variërend van circa 100 rond eind april tot enkele in de winter. Vanaf circa 1997 is het aantal gewone soorten dat werd geteld jaarlijks opgevoerd. Enkele zeer algemene vogels, zoals Merel, Vink en Zanglijster zijn alleen in 2001 en 2002 geteld.

Deze waarnemingen vormen de basis voor de onderstaande analyse. De aantallen van algemene soorten zijn per decade gecorrigeerd door extrapolatie in periodes met afwezigheid

van meerdere dagen (door bijvoorbeeld vakantie in het buitenland). Op het totaal bedraagt deze extrapolatie echter nooit meer dan 5%. Alle gegevens zijn verzameld door de schrijver. Ze zijn bewust niet aangevuld met waarnemingen van derden, omdat dergelijke waarnemingen, zoals een Nachtegaal in begin april of een Tjiftjaf laat in oktober, het overzicht zouden kunnen vertekenen. Het aantal waarnemingen dat per soort per jaar verzameld kan worden verschilt enorm. Van Tjiftjaf, Winterkoning en Merel werden per jaar circa 1.000 zingende vogels geregistreerd. Andere soorten zijn een stuk schaarser, zingen onopvallend (Grauwe Vliegenvanger) of minder frequent. Wat dat laatste betreft: de afgelopen drie jaren broedden twee tot drie paren Grote Bonte Specht in het gebied. Nesten werden steeds gevonden, want de jongen zijn vlak voor het uitvliegen dermate luidruchtig dat een nest op 50 meter afstand al te lokaliseren valt.

Ondanks het feit dat het om zekere broedvogels ging, was het aantal geregistreerde roffels op jaarbasis beneden de 25. Genoeg om een trend te zien (al in februari een begin, na eind april vrijwel afgelopen) maar te weinig om het verloop al goed te kunnen beschrijven. Van een aantal vogels is dit wel mogelijk en aan de hand van veertien diagrammen kunnen bepaalde overeenkomsten en verschillen worden aangegeven. Bij deze soorten gaat het zoals eerder opgemerkt om periodes van verschillende lengte. Bij de Nachtegaal was de steekproef uit alleen de laatste jaren te klein en zijn alle gegevens vanaf 1990 uit De Paddepoel verwerkt, oftewel 346 dagen met zang.

Resultaten en discussie

De meeste zomervogels hebben een eenvoudig verloop in hun zangactiviteit. Ze komen aan, beginnen te zingen en bereiken na twee decades het maximum in hun activiteit. De zangactiviteit blijft nog een tot twee decades hoog maar zakt dan geleidelijk in. Een typisch voorbeeld is de Nachtegaal (diagram 1). Tuinfluiter en Spotvogel en diverse andere zomervogels vertonen hetzelfde beeld, alleen komen ze enkele weken later in het seizoen aan, en zingen

tot ver in juli door, wanneer de Nachtegaal al lang uitgezongen is.

Sommige jaarvogels zoals de Heggenmus (diagram 2) beginnen heel vroeg te zingen en zijn dus een groter deel van het voorjaar actief. In de 'Vogels van Groningen' was de Heggenmus de enige vogel waarvan (bij gebrek aan beters) door de schrijver een zangdiagram was toegevoegd, een diagram van de herfstzang van de Tjiftjaf niet meegeteld. Deze gegevens (van diverse waarnemers) lieten precies hetzelfde maximum bij de Heggenmuzang zien, namelijk in de periode eind maart tot begin april. Maar er was ook een relatief sterkere activiteit in maart. Dat laatste zou een artefact kunnen zijn (ruis door toeval) maar veel waarschijnlijker lijkt nu dat waarnemers het zingen in maart destijds sterker is opgevallen. Net als de Heggenmus begint ook de Vink vroeg in het jaar te zingen maar bereikt pas in de loop van mei een maximum (diagram 3).

In de beide jaren dat het verloop werd gevolgd was er nauwelijks enig verschil in activiteit.

Vrijwel alle zangers houden er in augustus of eerder mee op. Er zijn maar weinig uitzonderingen. Kleine Karekieten zingen nog flink door tot ver in augustus. Houtduiven (diagram 4) gaan stug door tot in september, maar houden het daarna voor gezien. Ze beginnen in de bebouwde kom al weer in de winter, want voer is er genoeg. De Turkse Tortel lijkt het hele jaar door te koeren, met een piek in mei, maar nergens met een duidelijke dip (diagram 5). Er is echter ook een groep vogels die wel een duidelijke dip in de nazomer heeft, om daarna met een tweede zangpiek het jaar af te sluiten. Deze piek heeft bij sommige soorten als Tjiftjaf en Roodborst te maken met het verdedigen van een voedselterritorium.

De dippen vallen echter niet alle in dezelfde periode, zoals de diagrammen van Fitis (diagram 6), Tjiftjaf (diagram 7), Winterkoning (diagram 8) en Roodborst (diagram 9) laten zien. Bij Fitis is het dipje slechts van korte duur, maar wel reëel, want het valt ieder jaar steeds in dezelfde periode in midden juli. Bovendien vielen de meeste zangwaarnemin-

gen van de Fitis van begin juli in de eerste dagen van de begin-julidecade en de meeste van eind juli in de laatste dagen van de eind-julidecade. Deze dip valt in de periode waarin adulte vogels de vleugelveren ruïen (zie 'Handbook Birds of the Western Palearctic'). Vanwege een verminderd vliegvermogen lijkt actieve zang dan een ongewenste activiteit. Als de Fitis weer aarzelend begonnen is (vooral op plekken waar er een aantal bij elkaar zitten) bereikt de Tjiftjaf zijn diepste dip (diagram 7). Fitis en Tjiftjaf zijn in De Paddepoel en omgeving als broedvogel bijna even talrijk, met meestal 10-20% meer territoria van de Fitis. Bij een vergelijking op dagelijkse basis blijkt desondanks dat de Fitis de Tjiftjaf slechts in een tot twee decades 'verslaat'.

De Tjiftjaf is een fanatieke zanger en gaat veel langer in het broedseizoen actief met de zang door. Dit blijkt ook uit de totale aantallen geturfde vogels, dat in vergelijkbare jaren circa 30% hoger ligt.

Bij de Roodborst ligt de piek van de herfstzang juist opvallend laat. Daar zijn een aantal mogelijke verklaringen voor. Als eerste: in september zingen ook vogels, maar tamelijk zacht en dus betrekkelijk eenvoudig te missen.

'Binnensmondse' zachte zang komt ook bij Merels voor (diagram 10): in september zingen ze weer 'volop' maar dan moet je wel binnen enkele meters afstand zijn om zang te kunnen horen. Een andere reden voor de late herfstpiek bij de Roodborst lijkt de aankomst van vogels uit het noorden rond eind oktober, begin november, die de winter in Groningen en elders in West-Europa gaan doorbrengen. Ook in andere stadswijken, zoals de Wijert-Zuid, waar de Roodborst niet broedt, zingen soms eind oktober tientallen vogels (mededeling A. van der Spoel). Tijdens de voorjaarszang is er in begin en half april een heel sterke piek. Dit wekt het vermoeden dat behalve de eigen broedvogels en wintergasten er dan extra doortrekkers zijn die in De Paddepoel hun liedje meezingen. Op de Reeschaven blijkt namelijk dat precies in dezelfde tijd de trek maximaal is, met soms honderden trekkers. De Winterkoning (diagram 8) vertoont ook een herfstpiek in de zang, maar de activiteit verloopt heel geleidelijk. Er trekken dan ook

weinig vogels door.

Behalve bovengenoemde vogels zijn er nog twee vogels die regelmatig in de herfst zingen. De Zwarte Roodstaart piekt evenals de Tjiftjaf eind september. Het Vuurgoudhaantje zingt ook regelmatig in de herfst (september), maar is betrekkelijk schaars. Opvallend genoeg zingt het gewone Goudhaantje dan vrijwel niet, tenminste niet op trek in de stad Groningen. Een klein aantal soorten is hooguit tweemaal zingend in het najaar vastgesteld. De Heggenmus en Zwartkop worden af en toe in de nazomer en herfst gehoord, maar van een echte herfstpiek in september (diagrammen 2 en 12) is nauwelijks sprake. Op het lijstje van soorten dat in de herfst onregelmatig zingt staan tot nu toe Groenling en Koperwiek. Op 15 oktober 2002 zong er kortstondig een Koperwiek bij ons in de tuin, een algemene trekvogel in De Paddepoel die in het voorjaar ook regelmatig zingt.

Als laatste blijkt dat de voorjaarszang niet altijd geleidelijk met één piek verloopt. Bij de Zanglijster is er een duidelijke dip rond eind april (diagram 11). Dit lijkt geen toeval of het effect van ongunstig weer zoals kou of harde wind, want zowel in 2001 als in 2002 werd de dip geconstateerd. Vermoedelijk ligt deze op het moment dat jongen van het eerste broedsel gevoerd moeten worden. De Zanglijster broedt vroeg, want reeds rond 1 mei kunnen uitgevlogen jongen worden gezien. De enige andere vrij algemene vogel met mogelijk een dip in de activiteit is de Braamsluiper (diagram 13). De zang bestaat hier uit een eenvoudige ratel, vaak voorafgaand door een vleermuisachtig hoog gepiep van enkele seconden en soms wat gepruttel op lagere toonsterkte. Na een sterke piek direct na aankomst zakt het aantal ratelende vogels sterk af maar lijkt half juni iets op te leven.

De totale aantallen zijn echter laag, het zou ook toeval kunnen zijn. Van de schaarse vogels geeft de Sprinkhaanzanger een opvallende dip in juni te zien (diagram 14). Er werden echter slechts circa 50 waarnemingen in het telgebied verzameld. Vandaar dat dit diagram is gemaakt na aanvulling met circa 100 waar-

nemingen van elders uit Groningen (Lauwersmeer, Eemshaven, Zuidlaardermeergebied).

Conclusies

Met de gevolgde turfmethode per fiets is het mogelijk voldoende grote steekproeven te verzamelen voor het verkrijgen van een goede afspiegeling in het verloop van dagactiviteit van algemene en vrij algemene zangvogels. Voor schaarse vogels zoals bovengenoemde Sprinkhaanzanger is dit, tenminste met enkele jaren, niet in het telgebied mogelijk. Door dagelijks waar te nemen is het mogelijk om fluctuaties in zangactiviteit vast te leggen zoals de dipjes bij Fitis en Zanglijster, die vermoedelijk bij onregelmatiger bezoek over het hoofd zouden zijn gezien. Een verrassing was dat de zangactiviteit soms toch anders blijkt te liggen dan vaak wordt verondersteld. Er zingen bijvoorbeeld in mei beduidend meer Merels dan in maart, tenminste buiten de zeer vroege ochtenduren. Dit is opmerkelijk voor een soort die in april al aan het broeden is. De gegevens zijn uiteraard niet verzameld om absolute aantallen te vergelijken. Desondanks valt op hoe sterk de verschillen zijn met 25 tot 30 jaar geleden. In totaal werden 1.433 Zwartkoppen geturfd, maar slechts een paar honderd Tuinfluiters. Het lijkt er dus op dat de Zwartkop nu een keer of vijf zo talrijk is. Dat was 25 tot 30 jaar geleden precies andersom! Andere vrij algemene soorten uit de jaren zeventig die nu slechts sporadisch zingend werden opgemerkt zijn Spotvogel, Gekraagde Roodstaart, Bonte en Grauwe Vliegenvanger.

Slot

Er waren drie beweegredenen om dit artikel te schrijven. Ten eerste vanwege het plezier dat gewone vogels kunnen geven, juist omdat ze er altijd zijn en mooi waargenomen kunnen worden. Ten tweede omdat we relatief weinig van onze gewone soorten in Groningen weten. In archieven en op websites zijn Vuurgoudhaantjes, Beflijsters, Grote Gele Kwikstaarten, Slechtvalken en ga zo maar door sterk oververtegenwoordigd. Ik noteerde zelf circa 130 Vuurgoudhaantjes in dertig jaar, maar de achterban van vele tientallen Avifauna

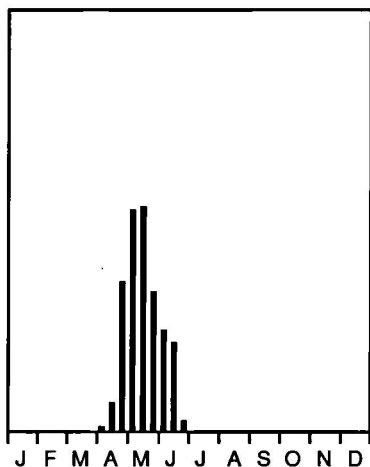
Groningen vogelaars en

Rommert Casemiers website levert dit aantal in een paar jaar op en mogelijk over niet al te lange tijd misschien in één jaar. En dan heb ik het nog niet over de ladingen Slechtvalken, Grauwe Franjepoten en Bladkoninkjes die landelijk door sovon zijn verzameld. Vele malen meer dan een individuele waarnemer ooit in een leven zou kunnen verzamelen. Ten derde omdat er vermoedelijk ooit een nieuwe Avifauna van Groningen komt. Als er meer systematisch bepaalde aspecten van de Groningse vogels zouden worden bestudeerd, zou er een goede basis zijn om hier binnen

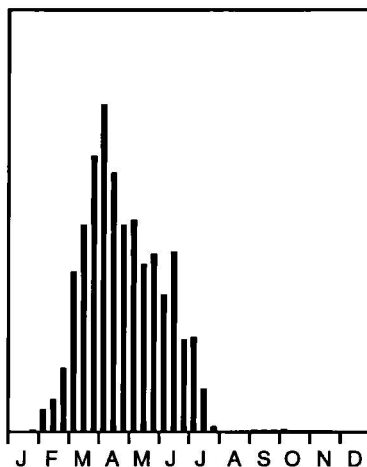
niet al te lange tijd mee te beginnen. Om tot ideeën voor de opzet van een nieuwe Avifauna te komen zal dit artikel worden gevolgd door een aantal andere globale bewerkingen van vogelwaarnemingen in Groningen.

Achtereenvolgens zullen een overzicht van onze binnenlandse moerasgebieden, langlopende trends in eendenpopulaties en een overzicht van een aantal vrij algemene trekvogels aan bod komen.

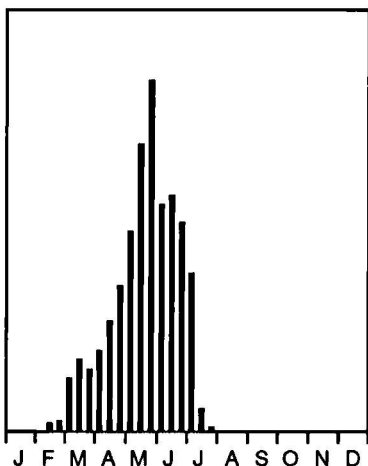
Dankwoord. Aart van der Spoel wordt bedankt voor zijn opmerkingen.

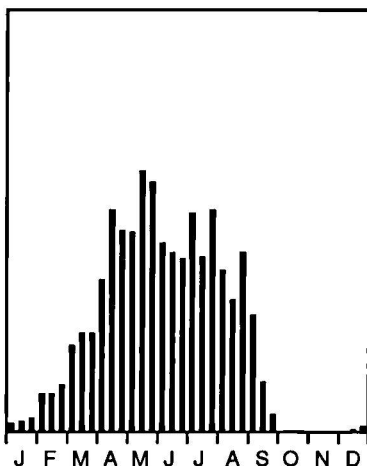
1. Nachtegaal 1991-2002, aantal = 346

2. Heggenmus 1993-2002, aantal = 1788

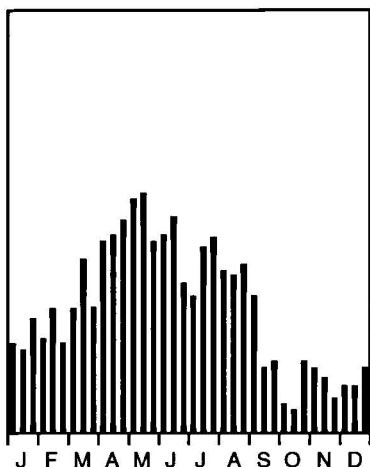

3. Vink 2001-2002, aantal = 747

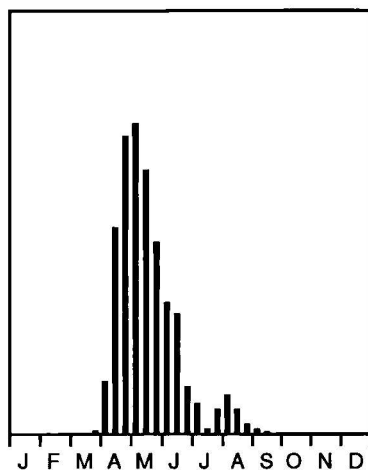

4. Houtduif 1999-2002, aantal = 1192

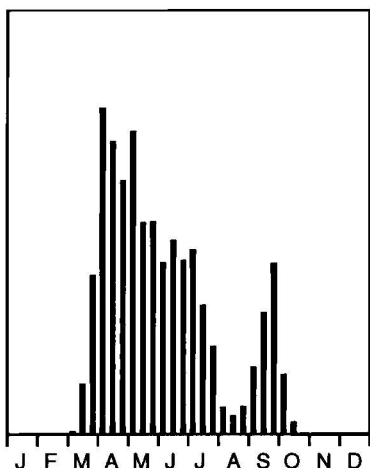

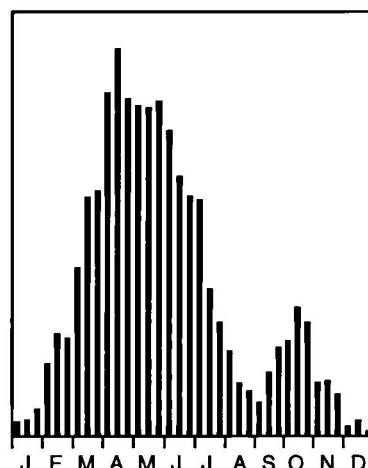
5. Turkse Tortel 1999-2002, aantal = 764

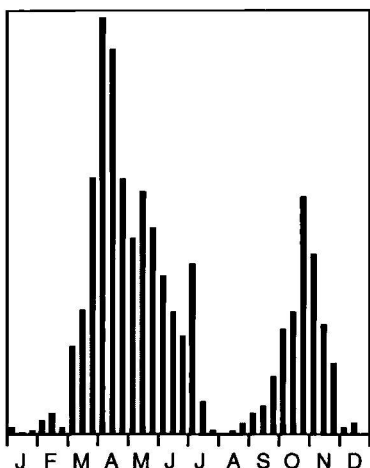
6. Fitis 1999-2002, aantal = 2952

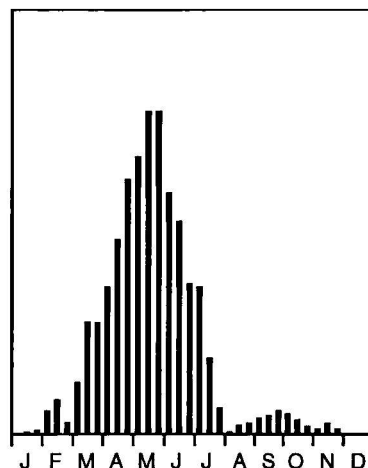
7. Tjiftjaf 1996-2002, aantal = 5525

8. Winterkoning 1999-2002, aantal = 4334

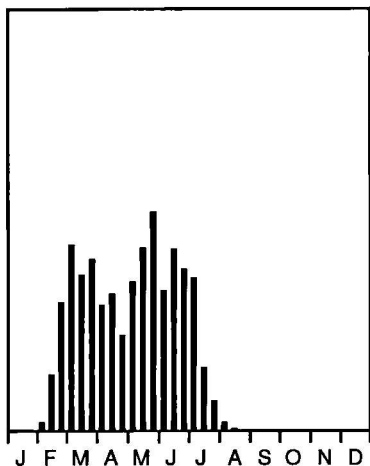

9. Roodborst 1998-2002, aantal = 1590

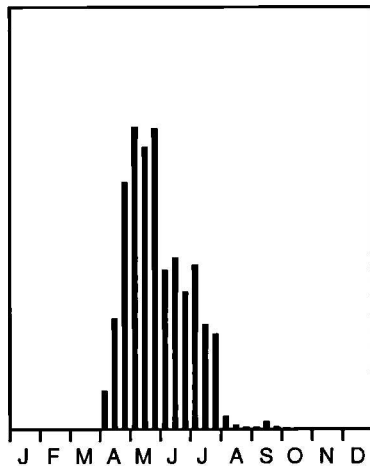

10. Merel 2001-2002, aantal = 1902

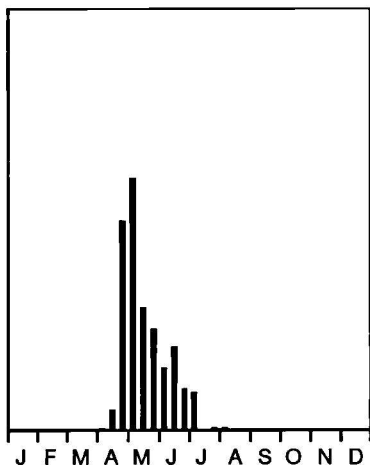

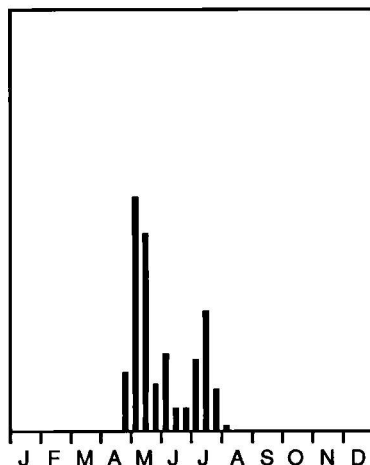
11. Zanglijster 2001-2002, aantal = 787

12. Zwartkop 1999-2002, aantal = 1433

13. Braamsluiper 1998-2002, aantal = 307

14. Sprinkhaanzanger 1996-2002, aantal = 151

Foto: Zanglijster Willem Hartholt

